

Список використаних джерел:

1. Брандербургский Я. Гражданское судопроизводство в новом суде. *Сборник статей и материалов по гражданскому процессу за 1922-1924 гг. Составлен участниками семинара по гражданскому процессу В. Тадевосяном, Ф. Набока. Под ред. С. Прушицкого.* Москва. 1925. С. 25-32.
2. Шакарян М. С. Участие в советском гражданском процессе органов государственного управления. Москва: Госюридзат. 1978. 104 с.
3. Шерстнева Н. С. Сочетание интересов детей с общественными интересами и их правовая охрана. *Защита личных и общественных интересов в гражданском судопроизводстве.* Калинин. 1985. С. 61-68.
4. Кострова Н. М. Теория и практика взаимодействия гражданского процессуального и семейного права. Ростов, 1988. 280 с.
5. Добровольский А. А. Развитие института участия в советском гражданском процессе органов государственного управления. *Основы гражданского законодательства и Основы гражданского судопроизводства Союза ССР и союзных республик.* Саратов. 1981. 320 с.
6. Шихова Т. И. Участие органов государственного страхования и социального обеспечения в гражданском судопроизводстве. *Защита личных и общественных интересов в гражданском судопроизводстве.* Калинин. 1985. С. 139-149.
7. Чечот Д. М. Участники гражданского процесса. Москва: Госюридзат. 1960. 270 с.
8. Алиев В. Д. Лица, участвующие в делах особого производства. *Вопросы гражданского права и процесса.* Москва. 1977. С. 76-88.
9. К. С. Юдельсон. Советское гражданское процессуальное право. Москва: Юридическая литература. 1965. 480 с.
10. Туманова Л. В. Участие жилищных органов в гражданском судопроизводстве. *Защита личных и общественных интересов в гражданском судопроизводстве.* Калинин. 1985. С. 159-163.

УДК 347.457

МЕЛЬНИК І.А.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ СПОЖИВЧИХ КРЕДИТІВ В УКРАЇНІ

В статті йдеться про забезпечення чинним законодавством України та практикою його застосування прав позичальників споживчих кредитів. Звертається увага що в однойменному договорі як договорі про приєднання кредитодавець намагається провести своє бачення змісту та такого договору, надання інформації про його умови та особливості виконання. Відстоюється позиція про імперативізм прав споживачів та їх дотримання сильною стороною. Запропоновані зміни до чинного законодавства.

Ключові слова: *забезпечення прав, кредитодавці, позичальники, споживачі, споживчі кредити.*

В статті йде про об забезпеченні діючим законодавством України і практикою його застосування прав позичальників споживчих кредитів. Звертається увага, що в однойменному договорі як договорі про приєднання кредитодавець намагається провести своє бачення змісту та такого договору, надання інформації про його умови та особливості виконання. Відстоюється позиція про імперативізм прав споживачів та їх дотримання сильною стороною. Запропоновані зміни до діючого законодавства.

Ключевые слова: *заемщики, кредитодатели, обеспечения прав, потребители, потребительские кредиты.*

The article deals with the maintenance of the current legislation of Ukraine and the practice of its application of the rights of consumer credit borrowers. Attention is drawn to the fact that in the contract of the same name, as a contract of accession, the creditor tries to make his vision of the content and such an agreement, providing information about its conditions and peculiarities of execution. The position on imperative rights of consumers and their observance by a strong party is respected. Proposed changes to the current legislation.

Key words: *borrowers, consumer loans, consumers, lenders, provision of rights.*

Постановка проблеми. Забезпечення дотримання прав позичальників споживчих кредитів досі є проблемним. Навіть Закон України «Про споживче кредитування» не передбачив статті про відповідальність кредиторів за їх порушення. З огляду, що ч. 3 ст. 6 ЦК передбачає можливість відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд та природу договору споживчого кредитування як договору про приєднання, кредиторів можуть цим зловживати і зловживають. Відповідно, якщо права споживачів змодельовані для їх охорони та захисту на єдиних підходах, то сильні сторони договорів зобов'язані їх дотримуватися як імперативу.

Такий імперативізм слід підтримувати як приватноправовими так і публічно правовими інститутами права як загальний посил законодавства де судовий захист (форма) є крайньою мірою та передбачає досудові примирні (медіаційні) та адміністративно-правові засоби та способи захисту прав споживачів. Це підтримується тими фахівцями, які переймаються охороною та захистом прав споживачів. Проте законодавець не завжди послідовний, а пропозиції науковців та практиків чи до нього не доходять чи ігноруються.

Тож **мета цієї публікації** викласти власне бачення та звернути увагу на окремі прогалини чинного законодавства.

Об'єктом є правовідносини які виникають при порушення прав позичальників споживчих кредитів, а предметом – чинне законодавство України, практика його застосування в тому числі судова, доктрина.

Основний матеріал. Загалом законодавець йде шляхом посилення охорони та гарантій прав споживачів і, зокрема, звільнив їх від сплати спочатку мита а потім і судових зборів споживачів. Так рішенням № 14-57цс18 Великої палати Верховного Суду від 21 березня 2018 року [9] ухвалено звільнення від судового збору.

Проте в ч.2 ст. 3 Закону України «Про судовий збір» [7] із переліку категорій позивачів, що звільнені від сплати судового збору в усіх судових інстанціях, позивачів, які звертаються до суду за захистом своїх прав не передбачено. Ми повинні виходити саме із презумованих охорони та захисту прав споживачів і внести в цей перелік споживачів. З огляду на зазначене ст. цього закону доцільно ч. 2 ст. 3 доповнити пунктом 12-2 в редакції «позови про захист прав споживачів».

Фізична особа у споживчих відносинах за ст. 13 ЦК України свої цивільні права здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства. При їх здійсненні особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині. Важливим є те, що за ч. 3 цієї статті не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах, а за ч.5 не допускаються використання цивільних прав з метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монопольним становищем на ринку, а також недобросовісна конкуренція.

Споживач згідно ст. 15 ЦК [11] має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання, а за ч. 2 також має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Тут йдеться, що права та обов'язки споживача виникають: 1) з моменту укладення договору (п.1 ч.2 ст. 11 ЦК; 2) інформаційні права про споживчий кредит та інші умови, про які йшлося вище – з моменту звернення. Звідси є дві групи можливих відносин: а) інформаційні, що виходять за межі договірних; б) договірні, які охоплюються договором, зокрема договором споживчого кредитування. При порушенні добавляються охоронні відносини.

Тут враховано стадії розвитку правовідношення: надання інформації про товари та послуги – укладення договору – відносини в самому договорі – його виконання – припинення договору належним виконанням чи іншими способами. З огляду на це в ст. 16 ЦК встановлено, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу а в ч 2 – визначені способи такого захисту.

Недоліком ЦК є його ігнорування категорії «споживач». Для його усунення доцільно його, а ч.1 ст. 50 ЦК викласти у редакції «Фізична особи при придбанні товарів та послуг у суб'єктів господарювання є споживачем», а далі – п.22 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» викласти у редакції «споживач – фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника».

Вважаємо, що охороні та захисту прав споживачів слугують й вимоги ст. 203 ЦК щодо правочину, зокрема волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі, яку слід доповнити застереженням «якщо інше не передбачене законом», що відкриває дорогу для договорів про приєднання (ст.634 ЦК України). Принаймні всякі приховані умови договорів та способи їх прикриття повинні бути підставами для визнання таких правочинів недійсними.

При порушенні умови про вільне волевиявлення та інших вимог до договору як правочину забезпечене правом про визнання правочину недійсним. Принаймні практика визнання договорів споживчого кредитування недійсними є доволі розповсюдженою, чому є свідчення. Правда тут є визначальна роль висновків експертів, в яких підтверджені доводи щодо порушень банком чинного законодавства при укладенні договору, а саме: позичальника введено в оману щодо реальної процентної ставки та абсолютного значення подорожчання кредиту. Таким є рішення у справі № 184/1139/16-ц Номер провадження 2/184/9/17 за позовом представника позивача ОСОБА_1 по довіреності в інтересах ОСОБА_2 до Публічного акціонерного Товариства «УкрСиббанк» «про захист порушеного права споживача фінансових послуг, визнання договору про надання споживчого кредиту недійсним» [10].

Як свідчить практика чимало спорів виникає щодо змісту договору і не тільки в силу розбіжностей в доктрині договірного права де: одні виходять із формальних вимог ст. 628 ЦК України за якою зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства; другі зводять це до змісту відповідного правовідношення (суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників такого правовідношення).

Серед несправедливих умов договору споживчого кредитування досить спорів про ціну (ст. 632 ЦК України) де за її ч.1 ціна в договорі встановлюється за домовленістю сторін, а її зміна після укладення договору допускається лише у випадках і на умовах, встановлених договором або законом. Для договору споживчого кредитування (відсотки) встановлюються кредитодавцем. Відповідно легалізації можливості встановлення ціна договору в односторонньому порядку слід зробити в цій статті застереження в редакції «якщо інше не передбачене законом, або не витікає із суті договору». Тоді відкривається дорога для стабільності договорів про приєднання та можливості зміни ціни при тривалих та довготривалих господарських та інших зв'язках.

З огляду на зазначене не зовсім вірна посилка про укладення договору ст. 638 ЦК України згідно якої договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору де, на наш погляд, слід також *передбачити клаузулу* « якщо законом не встановлене інше».

Зважаючи на легальну дефініцію кредитного договору у ст. 1054 ЦК України в конструкції за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (*кредит*) (виділено нами – І.М.) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти виникає сумнів у віднесенні його до послуг, а фінансових, тим більше. Таке формулювання характерне для договорів на передачу майна у власність, на що наголосила О.С. Яворська як на конститутивну ознаку зазначених договорів [13,с.5].

З огляду на виділення в ЦК України грошових зобов'язань (ст. 533-537 ЦК України) доцільно виділити їх в окрему групу. Якщо ще договір банківського депозиту вкладається у конструкцію зберігання, як і договір банківського рахунку, то кредит та факторинг, де фактично є два предмети) ні.

З огляду на зазначене спричиняє критику ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Принаймні віднесення ним у п.4 ст.4 кредитування до фінансових послуг є умовним з огляду на класичні ознаки як послуг так і фінансів і фінансової діяльності.

Безпосереднім регулятором відносин зі споживчого кредитування є Закон України «Про споживче кредитування» щодо охорони та захисту прав споживачів та охоронюваних законом

інтересів – Закон України «Про захист прав споживачів», про що йшлося вище. Зауважимо, що до появи спеціального закону про споживче кредитування за ст. 55 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [1] відносини банку з клієнтом регулювалися законодавством України, нормативно – правовими актами Національного банку України та угодами (договорами) між клієнтом та банком. Це й стосувалось у споживчого кредитування.

Окремі положення щодо стимулювання кредитування взагалі та споживчого кредитування зокрема передбачено недавно прийнятим Законом України «Про відновлення кредитування в Україні» [2]. Ним передбачено ряд заходів зменшення фінансового, як на нас грошового, навантаження на позичальників, що сприятиме активізації кредитуванню фізичних осіб: на покращення житлових умов; усунути схеми незаконного виведення майна з-під обтяження кредитора; спростити процес та зменшити витрати боржників та кредиторів (стягувачів) при врегулюванні боргу за рахунок вдосконалення позасудових інструментів; урегулювати прогалини щодо погашення кредитів у випадку визнання спадщини відумерлою та низку інших питань у процесі спадкування.

В Листі юридичного департаменту Національного банку України від 18.08.2004 року № 18-111/3249-8378, «Про деякі питання застосування Цивільного кодексу України в банківській діяльності» [3], яким доведено правову позицію щодо визначення істотних умов кредитного договору відповідно до глави 71 ЦК. Істотними умовами кредитного договору визнано умови про предмет, ціну та строк його дії, що звужує ст. 638 ЦК України її можливе тлумачення та свободу договору.

Практичне значення має Постанова Правління НБУ №168 від 10 травня 2007 р., «Про затвердження Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту» [4] з метою захисту прав споживачів під час укладення договорів про надання споживчих кредитів та забезпечення надання банками споживачам повної інформації про сукупну вартість кредиту. В їх п. 1.1. вказано, що під час укладення договорів про надання споживчих кредитів, неприпустимо надання свідомо недостовірної чи неповної інформації. Банки повинні надати споживачу повну, необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про сукупну вартість споживчого кредиту (кредиту на поточні потреби, кредиту в інвестиційну діяльність, іпотечного кредиту) з урахуванням процентної ставки за ним, вартості всіх супутніх послуг, а також інших фінансових зобов'язань споживача, які пов'язані з отриманням, обслуговуванням та погашенням кредиту (у тому числі наданого у формі кредитної лінії, овердрафту за картковим рахунком тощо) і мають бути оплачені споживачем згідно з вимогами законодавства України та/або кредитного договору про надання споживчого кредиту.

Зокрема банки зобов'язані перед укладенням кредитного договору надати споживачу в письмовій формі інформацію про умови кредитування, а також орієнтовну сукупну вартість кредиту, зазначивши таке:

а) найменування та місцезнаходження банку – юридичної особи та його структурного підрозділу;

б) умови кредитування, зокрема: можливу суму кредиту; строк, на який кредит може бути одержаний; мету, для якої кредит може бути використаний; форми та види його забезпечення; необхідність здійснення оцінки майна та, якщо така оцінка є необхідною, ким вона здійснюється; наявні форми кредитування з коротким описом відмінностей між ними, у тому числі між зобов'язаннями споживача; тип процентної ставки (фіксована, плаваюча тощо); переваги та недоліки пропонуваніх схем кредитування;

в) орієнтовну сукупну вартість кредиту з урахуванням: процентної ставки за кредитом, вартості всіх супутніх послуг, а також інших фінансових зобов'язань споживача, які пов'язані з отриманням, обслуговуванням і погашенням кредиту (у тому числі на користь третіх осіб – страховиків, оцінювачів, реєстраторів, нотаріусів тощо);

варіантів погашення кредиту, включаючи кількість платежів, їх періодичність та обсяги; можливості та умов дострокового повернення кредиту;

г) інші умови, що передбачені законодавством.

Банки зобов'язані в кредитному договорі зазначити:

– вид і предмет кожної супутньої послуги, яка надається споживачу;

– обґрунтування вартості супутньої послуги (нормативно-правові акти щодо визначення розмірів зборів та обов'язкових платежів, тарифів нотаріусів, страхових компаній, суб'єктів оціночної діяльності, реєстраторів за надання витягу з Державного реєстру обтяжень рухомого майна про наявність чи відсутність обтяжень рухомого майна, інших реєстрів тощо);

– про відкриття банківського рахунку, відкритого з метою зарахування на нього суми наданого кредиту або надання кредиту за рахунком (овердрафт), умови відкриття, ведення та закриття такого рахунку, тарифи та всі суми коштів, які споживач має сплатити за договором банківського рахунку у зв'язку з отриманням кредиту, його обслуговуванням і погашенням;

правило, за яким змінюється процентна ставка за кредитом, якщо договором про надання кредиту передбачається можливість зміни процентної ставки за кредитом залежно від зміни облікової ставки Національного банку або в інших випадках.

Також банки не мають права встановлювати платежі, які споживач має сплатити на користь банку за дії, які банк здійснює на власну користь (ведення справи, договору, облік заборгованості споживача тощо), або за дії, які споживач здійснює на користь банку (прийняття платежу від споживача тощо) або що їх вчиняє банк або споживач з метою встановлення, зміни або припинення правовідносин (укладення кредитного договору, внесення до нього змін, прийняття повідомлення споживача про відкликання згоди на укладення кредитного договору тощо).

Якщо умовами кредитного договору передбачено або допускається використання кількох альтернативних варіантів надання банківських послуг, які є супутніми до кредитної операції (зокрема погашення заборгованості готівковими коштами до банку або шляхом безготівкового розрахунку), банк зобов'язаний надати клієнту вичерпну інформацію про вартість кожного з альтернативних варіантів надання послуг.

Зазначеним листом встановлено, що при визначенні переліку супутніх послуг банки мають керуватися положеннями ч. 1 ст. 509 ЦК України, а також вимогами ч. 17 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів», ч. 5 ст. 1 ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [8]. У зобов'язанні мають бути чітко визначені його суб'єкти та конкретизований його об'єкт. Якщо це гроші, а не послуга, то йдеться про необхідність виправити ситуацію.

Важливим напрямом визначення та регулювання позитивним правом є охорони та захист прав споживачів, де прийнято й діє згаданий нами вище Закон України «Про захист прав споживачів». В ньому заслуговує уваги ст.1, яка визначила термінологію, зокрема п. 17 послуга – діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального (виділено нами – І.М.) чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб. Так чи інакше послуга може бути з матеріальним благом (зберігання) де передача є частиною виконання зобов'язань, чи з матеріальним благом (договір перевезення).

Проте передача речі, як зазначалось вище – конститутивна ознака договорів з передачі речі, зокрема у власність: проф. С.О. Яворська, яка їх класифікувала за спрямованістю правового результату, зокрема на виникнення права власності у однієї сторони [13, с. 4]), інакше не можна пояснити витрачання отриманих за кредитом грошей позичальником для оплати придбання споживчих товарів.

В договорі споживчого кредитування, з урахування нинішніх електронних технологій обігу грошей, здебільше позичальнику передається банківська картка з зарахованими на неї її емітентом коштами, якими він може розпорядитися. Тут, як справедливо стверджує проф. С.І. Шимон є майнове право, як можливість суб'єкта цивільного права претендувати на визначене майнове надання з боку боржника чи на вчинення власних майново цінних дій щодо чужого майна, що забезпечене юридичним обов'язком зобов'язаного суб'єкта і якою особа може розпорядитися на власний розсуд [12, с. 5-6]).

Перелік несправедливих умов у договорах із споживачами не є вичерпним. Якщо положення договору визнано несправедливим, включаючи ціну договору, таке положення може бути змінено або визнано недійсним.

У разі, коли зміна положення або визнання його недійсним зумовлює зміну інших положень договору, на вимогу споживача: 1) такі положення також підлягають зміні; 2) договір може бути визнаний недійсним у цілому. Положення, що було визнане недійсним, вважається таким з моменту укладення договору. Якщо до положення вносяться зміни, такі зміни вважаються чинними з моменту їх внесення. Нечіткі або двозначні положення договорів із споживачами тлумачиться на користь споживача.

Крім інших випадків порушень прав споживачів, які можуть бути встановлені та доведені виходячи з відповідних положень законодавства у сфері захисту прав споживачів вважається, що для цілей застосування цього Закону та пов'язаного з ним законодавства про захист прав споживачів, права споживача вважаються у будь-якому разі порушеними, якщо: при реалізації

продукції будь-яким чином порушується свобода волевиявлення споживача та/або висловлене ним волевиявлення право споживача на свободу вибору продукції (п.2); будь-яким чином (крім випадків, передбачених законом) обмежується право споживача на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про відповідну продукцію (п.5); ціну продукції визначено неналежним чином (п. 7).

Висновок. З огляду на зазначене, споживачі повинні мати своєчасний доступ до: фактичної, достатньої та достовірної інформації як щодо ціни або засобу калькуляції ціни, так і характеристик фінансової послуги, а надання фінансових послуг не повинне вчинятися з використанням нечесної підприємницької практики (що вводить споживача в оману щодо істотних умов договору), шляхом прямого чи опосередкованого обману споживача, що суперечить правилам, торговим чи іншим чесним звичаям та впливає або може вплинути на економічну поведінку споживача щодо придбання ним непотрібної йому продукції чи послуги .

Список використаних джерел:

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України.
2. Про відновлення кредитування в Україні : Закон України.
3. Про деякі питання застосування Цивільного кодексу України в банківській діяльності : Лист юридичного департаменту Національного банку України від 18.08.2004 року № 18-111/3249-8378.
4. Про затвердження Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту: Постанова Правління НБУ №168 від 10.05.2007 р.
5. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. в ред. на 08.12.2018 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1023-12.
6. Про споживче кредитування : Закон України від 15 листопада 2017 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1734-19.
7. Про судовий збір Закону України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/3674-17
8. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг Закону України 12 июл. 2001 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2664-14.
8. Рішення № 14-57цс18 Великої палати Верховного Суду від 21 березня 2018 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com/search?q=9.%09>.
- 9.Справа № 184/1139/16-ц Номер провадження 2/184/9/17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kise.ua/golovna/idnews.html?id=48>.
- 10.Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/435-15.
- 11.Шимон С.І. Майнові права як об'єкти цивільних правовідносин : теоретичні та практичні аспекти: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня докт. юрид. наук. Спеціальність 12.00.03. – К., 2015. – 40 с.
12. Яворська О.С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність : цивільно-правові аспекти: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня докт. юрид. наук. Спеціальність 12.00.03. – К., 2011. – 36 с.